

Almnäs, huvudbyggnaden

Renovering av tak & fönster 2015

Almnäs, huvudbyggnaden - renovering av tak & fönster 2015

Almnäs 1:1, Norra Fågelås sn

Hjo kn, Västergötland

Antikvarisk slutbesiktningsrapport

Thomas Carlquist

Byggnadshistorisk rapport 2016:3

Västergötlands
museum

Renovering av tak och fönster på
Almnäs huvudbyggnad,
Almnäs 1:1,
N. Fågelås socken i Hjo kommun, Västergötland.

Antikvarisk slutbesiktningsrapport.

Skaraborgsdelen av Västra Götalands län.

Almnäs, huvudbyggnaden

Renovering av tak och fönster.

Norra Fågelås sn, Hjo kn

Byggnadshistorisk rapport 2016:3

Västergötlands museum

Text och foto: Thomas Carlquist

Renovering av tak och fönster på
Almnäs huvudbyggnad,
Almnäs 1:1,
N. Fågelås socken i Hjo kommun, Västergötland.

Antikvarisk slutbesiktningsrapport.

Renoveringsarbeten har utförts på rubricerade byggnad under antikvarisk medverkan av Västergötlands museum genom undertecknad. Med anledning av att arbetena avslutats har antikvarisk slutbesiktning utförts den 9 okt. 2015. Närvarande vid besiktningen var även för ägaren Birgit Østervold, samt för entreprenören Bygghyttan, Kent Dahlman och Christer Johansson, vidare för Wanäs Bleck & Plåt, Petter Waldenstedt..

Bakgrund

Almnäs är det största av de många stora godsens som utgör Guldkroken vid Vätterns västra strand, på en sträcka av ett par mil norr resp. söder om Hjo. Almås har anor från medeltiden då det tillhörde Alvastra kloster, men dagens

byggnadsbestånd härrör i allt väsentligt från 150-årsperioden 1700-talets mitt till 1900-talets början. Bland gårdens rikhaltiga och differentierade karaktärsbyggnader märks främst corps-de-logiet, som enligt brandförsäkringshandlingar uppges vara byggt under 1760-talet. Dåvarande ägaren, greve Wolter Reinhold Stackelberg, tillträdde gården 1748, och sannolikt är han också byggherren. Bland övriga intressanta byggnader märks ladugården i skiftesverk och gjuten sten, samt gårdskontoret (båda sent 1800-tal). Vidare finns ett stall och arbetarbostäder av olika slag, samt det stora spannmålmagasinet, uppfört 1821. Flera hus på gården är ritade av mer eller mindre kända arkitekter, t ex Helgo Zettervall, Adrian Crispin Peterson och den lokalt verksamme Frans Adolf Wahlström.

Huvudbyggnaden är uppförd av tegel i tre våningar med vind, med slätputsade fasader. Mittpartiet mot land accentueras av en frontespis med ett ur. Motsvarande parti mot sjön har en framspringande risalit, med i huvudvåningen en balkong med gjutjärnsdetaljer från slutet av 1800-talet. På fasaden mot gården/land förekommer vidare åtta slätputsade kolossalpilastrar med kapital av skulpterad sandsten. Taket är ett valmat mansardtak där övre fallen idag är täckta med kopparplåt och de nedre med gammalt handslaget enkupigt tegel av 1800-talstyp. I markvåningen sitter stickbågiga småspröjsade fönster, i huvudvåningen höga åtta-rutiga fönster av olika typer (land- resp. sjösidan), och i övre vån dels tvåluftsfönster med sex rutor (mot land), dels korspostfönster spröjsade i små rutor (mot sjön).

Kulturhistorisk status

Hela Almnäs ligger inom Riksintresse för kulturmiljövården, R-33. Gården är uppmärksamman i flera inventeringar av kulturhistoriskt värdefull bebyggelse, bl a byggnadsinventering av Hjo kommun 1976. Almnäs har länge betraktats som en av de kulturhistoriskt mest intressanta större gårdsanläggningarna i Skaraborg. Det mångfacetterade byggnadsbeståndet speglar den stora mångfalden verksamheter som förekommit på gården, där de flesta funktioner inrymts i särskilda byggnader.

Skadebild - aktuella åtgärder

Fönster: En stor del av fönstren ger intryck av att vara bevarade från 1700-talet, där beslag karakteristiska för 1700-talets senare del fortfarande är i behåll, blandade med enstaka yngre. Fönstren i andra och tredje våningen är i behov av rengöring, omkittning och målning, vilket innebär översyn av beslag och rostskydd av dessa. Bifogad arbetsbeskrivning borgar för att fönstren hanteras med hänsyn till deras höga ålder och kulturhistoriska värde. Vid händelse av byte av glas, skall beaktas att floatglas ej får användas, utan skall maskindraget eller valsat glas ersätta ev. trasiga eller förolyckade rutor. Kan begagnat blåst glas uppböras, kan sådant med fördel användas.

I samband med renoveringen av fönstren skall noga beaktas rester av äldre färgskikt, då fönstren i äldre tid inte varit vita såsom nu.

Tak: Övre fallen i det valmade taket är täckta av kopparplåt, troligen omkring 1970. Osäkert om takfallen med tegel lades om samtidigt, men befintlig underlagspapp och den jämförelsevis nya råspåntpanelen antyder en större reparation vid ungefär samma tid. I de tegeltäckta fallen förekommer punktvist omfattande rötskador i underliggande takpanel (spåntad slät panel), framför allt mot sjön och i mindre utsträckning på gaveln mot söder. Ersättningsbräder till panelen skall ha samma dimensioner som befintlig panel, sågad ur tätvuxen furu.

Vid den förestående omläggningen av nedre takfallen föreslås i handlingen Vittinge enkupigt tegel. Det var museets åsikt att det danska teglet ”DanTegl Gammel Dansk DK 14” är bättre anpassat till äldre hus eftersom dess profil är lägre än Vittinges och därför bättre harmonierar såväl till husets ålder och karaktär som till det äldre teglet.

Museet påtalade innan arbetena att det gamla handslagna enkupiga teglet under inga omständigheter fick rivas, dvs kasseras. Det befintliga teglet kan ha en ålder av upp emot 150 år och är (åtminstone till en del) inte så dåligt att det inte kan återanvändas. De bästa pannorna ska sparas för att vid ev. framtida omläggning skall komma till användning för komplettering av befintligt tegel av gårdssidans tak (eller andra tak på gården). Norra gaveln ger intryck av att ha ett betydligt yngre 1900-talstegel. Kramling kan sannolikt vara behövlig beroende på det branta takfallet.

Puts: Till följd av läckage i taket har några större och mindre skador uppstått i putsen vid taklisten. Dessa bör lagas med hydrauliskt kalkbruk och avfärgas med kalkfärg lika omgivande partier.

Syfte

Att reparera skador och därigenom trygga takets och i förlängningen byggnadens fortbestånd.

Aktuella åtgärder

Åtgärda skador och brister enligt ovan, dvs reparation av takpanel och underliggande konstruktion, ny papp, läkt och tegel. putslagning, renovering av öst- och sydfasadens fönster.

Arbetsbeskrivning/-handling

Fönster huvudbyggnaden, Takreparation huvudbyggnad; Bygghyttan i Karlsborg AB, 2013-10-23.

Utförda åtgärder

Arbetena med tak och taklister har berört de tegeltäckta nedre fallen mot öster (Vättern) och söder. Arbetena med fönstren har berört motsvarande fasader.

Tak:

- Befintligt handslaget tegel nedtaget, varav en större del kasserades pga att det bedömdes ha skador av olika slag. Återanvändbara gamla pannor lagrades på pall på gården.
- Provisoriska lagningar i den tidigare pga läckage skadade takpanelen ersattes med permanenta reparationer. (2013 hade en provisorisk reparation gjorts för att stoppa läckage och ytterligare skador.)
- Rötskadade delar av takkonstruktionen, 3 st högben och motsvarande tassar, åtgärdades med nytt virke av samma dimensioner som befintligt.
- Ny underlagspanel (slätpanel) där tidigare rötskador hade funnits.
- Ny underlagspapp ”Isola Isostark YEP 2500” samt ny strö- och bärläkt monterades i sin helhet på de båda takfallen.
- Beslag av kopparplåt har förstärkts/kompletterats, dels vid risaliten mot sjön, dels vid kupornas fönsterbågar, dels vid kupornas underbeslag mot tegelytorna.
- Vidare har i brytningen mellan de övre och nedre takfallen ett nät/galler av kopparplåt monterats som fågelskydd under en ny täcklist av kopparplåt.
- Ny nock av koppar i SO hörnet.
- Nya hänggrännor av kopparplåt monterade på öst- och sydfasaderna.
- Nytt enkupigt tegel av fabrikat ”Dantegl DK 14”, som är något flackare än Vittinges panor, lades på södra och östra takfallen. Beroende på takets branta lutning fästes merparten av pannorna med kramlor.

Puts/mur:

- Skador i den murade och putsade taklisten invid takläckagen återställdes med hydrauliskt kalkbruk, fabrikat ”Saint-Astier NHL-bruk” från Målarkalk, och avfärgades med kalkfärg till ursprungligt utförande och utseende. För ändamålet tillverkades en särskild schablon för taklistens profiler.
- Viss efterlagning (efter arbetena med föntren) i putsen invid fönsterkarmarna.

Fönster:

- Samtliga fönsterbågar, ca 120 st, i de båda fasadernas andra och tredje våningar har varit urtagna och åtgärdade på verkstad. Lös färg renskrapad ner till fast underlag, beslag av järn, delvis av olika 1700-talstyper, rostskyddsbehandlade, tillspikade där så behövts, glasen urtagna. Kittning med ”ÅFFA” linoljekitt i torksprickor – inget trä har behövt bytas pga rötskador. Bågarna, de flesta av ek, har sedan kittats om och målats med vit linoljefärg liksom de senast varit, i tre strykningar, fabrikat ”Engvall & Claesson”. Äldre foton visar att bågarna tidigare varit mörka, men andra spår än enstaka engelskt röda färgrester från slutet av 1800-talet är idag svåra att spåra.
- På själva byggnaden skrapades karmarna ner till fast underlag, över- och underbleck av järn (– vissa är blyplåt) rostskyddsbehandlade och målades lika bågarna med vit linoljefärg. I två fönster på östra fasaden vån. 1 tr har fyra blyinfattade ytterbågar med glasmålningar ersatts med ordinärt vitt blåst glas. (Blyinfattningarna avses framgent renoveras och bågarna placeras i ett angränsande rum som innerbågar.)

Administrativa uppgifter

Kostnader

Arbetena var kostnadsberäknade till 575.000 kr.

Byggnadsvårdsbidrag

Bidrag till vård av kulturhistoriskt värdefull bebyggelse: 100.000 kr. Beslut om bidrag från länsstyrelsen Västra Götalands län 2015-04-07. Tilläggsbidrag: 75.000 kr enligt länsstyrelsens beslut 2015-12-01.

Antikvarisk medverkan

Thomas Carlquist, Västergötlands museum, Skara.

Beställare

Almnäs Bruk AB, Almnäs Bruk, 544 94 Hjo.

Arkitekt/Projektör

-

Entreprenör bygg

Bygghyttan i Karlsborg AB, Pirvägen 1, 546 30 Karlsborg.

Ue plåt

Wanäs Bleck & Plåt, Pirvägen 1, 546 30 Karlsborg.

Arbetsledare

Kent Dahlman (bygg) resp. Petter Waldenstedt (plåt).

Byggmöten

har inte hållits.

Besiktningar

Inledande besiktningar och diskussioner med anledning av att museet kontaktades under våren 2013. Besiktning inför påbörjad renovering i aug. 2015 samt besiktningar på arbetsplatsen ung. en gång i veckan under arbetstiden. Antikvarisk slutbesiktning den 9 okt. 2015.

Tidsperiod

Arbetena utfördes under perioden augusti till oktober 2015.

Fotodokumentation

Digital fotografi. Bilderna förvaras på Västergötlands museum, Skara.

Handlingar

Handlingar i ärendet sökes i Västergötlands museums arkiv under Norra Fågelås, diariernr 85-2014 samt hos Länsstyrelsen Västra Götalands län under diariernr 434-36483-2014.

Besiktningens utlåtande

Vid slutbesiktningen den 9 okt. 2015 konstaterades att arbetena enligt ovan var avslutade, så när som på enstaka skadade tegelpannor som behövde ersättas. Efter vad museet erfar har arbetena utförts enligt handling och i förekommande fall enligt museets rekommendationer. Utförda arbeten godkändes från antikvarisk synpunkt den 16 okt. 2015.

VÄSTERGÖTLANDS MUSEUM

Skara i februari 2016

Thomas Carlquist
1:e antikvarie

Fotografier

Omslagsbild: Almnäs, huvudbyggnaden, sedd från SO efter omläggning av tak.
Foto: Thomas Carlquist 4 nov 2015.

Foto: Thomas Carlquist

Almnäs, fasad mot Vättern. Skada i taklisten alldeles till vänster om risaliten. Foto april 2013.

Ovan och höger: Skadan i taklisten berodde på en rötskada i underliggande takpanel. April 2013.

Foto: Thomas Carlquist

Senare under 2013 öppnades taket vid skadan och en provisorisk reparation utfördes. Aug. 2013.

Samma parti inifrån. Notera den jämförelsevis nya takpanelen. I övre fallet, under kopparplåten, ligger en betydligt äldre panel. Aug. 2013.

Nedan vänster: Teglet ska enligt uppgift vara nylagt omkring 1850. Nedan: Även på södra gaveln fanns mindre skador i taklisten. Aug. 2013.

Foto: Thomas Carlquist

Takfoten i risaliten öppnad för inspektion av takstolarna. Aug. 2015.

Nedre delarna av flera högben, liksom motsvarande tassar, hade rötskador som bara kan åtgärdas utifrån. Aug. 2015.

Foto: Thomas Carlquist

Skadan söder om (till vänster om, sid. 9) risaliten ilagad med panel liknande omgivande parti. Aug. 2015.

Ny nedre del av högben i risaliten, och ca hälften av motsvarande taktass skarvad halvt i halvt. Aug. 2015.

Samma parti som ovan. Notera brandbotten av kvadratiska tegelstenar på flatan. Aug. 2015.

Foto: Thomas Carlquist

Skadan i taklisten söder om risaliten. 11 aug. 2015.

Liknande skada på själva risaliten. Joakim Johansson på Bygghytan. 11 aug. 2015.

Foto: Thomas Carlquist

Grundning och grovputsning av skadorna i taklisten med Saint-Astier hydrauliskt kalkbruk. 17 aug. 2015.

Inför finputsningen av taklisterna tillverkades en schablon för den rika profileringen. Fredrik Fredriksson på Bygghyttan demonstrerar. 17 aug. 2015.

*Vänster: Finputsningen utförd...
Höger: ... och partiet avfärgat med kalkfärg.
21 aug. resp. 9 okt. 2015.*

Foto: Thomas Carlquist

När takpanelen var åtgärdad lades ny underlagspapp och ny tegel-läkt. 21 aug. 2015.

I brottet mellan övre och nedre takfallen monterades ett galler till hinder för fåglar. 28 aug. 2015.

Gallret täcktes sedan av en täckplåt av koppar, under vilken tegelpannorna sköts in. 7 sept. 2015.

Foto: Thomas Carlquist

Vänster: Petter Waldenstedt och Kent Dahlman diskuterar åtgärder vid karm och båge i takkuporna. 11 aug. 2015.

Ovan: Nytt danskt enkupigt tegel läggs upp på sjösidan. 28 aug. 2015.

Nya beslag av kopparplåt vid takkuporna, i partiet vid risaliten och en ny nockplåt i SO hörnet. 14 sept. 2015. Mellersta bilden visar även en del av de nya hängrännor av koppar som monterades på östra och södra sidorna.

Foto: Thomas Carlquist

Fönstren i översta våningen är korspostfönster spröjsade i mindre rutor, med beslag av både 1700- och 1800-talstyper. Nedan: Två lufter i huvudvåningen 1 tr hade blyinfattade fönster från slutet av 1800-talet. Alla bilder före renovering. 17 resp. 21 aug. 2015.

Foto: Thomas Carlquist

Almnäs
Huvudbyggnaden
N Fågelås sn
Hjo kn
Västergötland

Samtliga fönsterbågar åtgärdades på verkstad i Karlsborg under ledning av Christer Johansson på Bygghytan. 31 aug. 2015.

Samtliga järnbeslag rostskyddsmålades före slutstrykning. 31 aug. 2015.

Karmar och bleck målades på plats. Järnbeslag rostskyddades före slutstrykning. Matilda Andersson stryker vit färg. 28 aug. 2015.

Foto: Thomas Carlquist

Fönster i övre våningen efter renoveringsarbeten. Varken trä eller beslag var i behov av byte. 28 aug. resp. 9 okt. 2015.

Glaser i de bågar som hade blyinfattade fönster ersattes med ordinärt glas. Blyinfattningarna avses placeras i ett annat rum som innerbågar. 9 okt. 2015.

Foto: Thomas Carlquist

Almnäs huvudbyggnad efter tak- och fönsterarbetenas avslutande. Sjösidan med detalj av det restaurerade partiet av takfoten. 4. nov. 2015.

Rapporter 2015-2016 i ämnet bebyggelse från Västergötlands museum

- 2015:1 Varnhems klosterkyrka. Varnhems socken, Skara kommun, Västergötland. Tjärning av tak 2004, 2007 och 2014. Antikvarisk slutbesiktningsrapport.
- 2015:2 Skara domkyrka. Skara kommun, Västergötland. Renovering av tornens tak m.m. 2012. Antikvarisk slutbesiktningsrapport.
- 2015:3 Hyringa fornstuga. Prästtorp 1:13, Hyringa socken, Grästorps kommun, Västergötland. Renovering efter svampangrepp 2015. Antikvarisk slutbesiktningsrapport.
- 2015:4 Villa Idun. Hjo Norr 5:6, Hjo stad och kommun, Västergötland. Renovering av balkonger m.m. 2014-2015. Antikvarisk slutbesiktningsrapport.
- 2015:5 Villa Götha och Societetshuset. Del av Hjo Norr 3:59, Hjo socken och kommun, Västergötland. Renovering etapp 3, 2014-2015. Antikvarisk slutbesiktningsrapport.
- 2015:6 Råbäck's mekaniska stenhuggeri. Råbäck 1:3, Medelplana socken, Götene kommun, Västergötland. Renovering av fönster, etapp 1. Antikvarisk slutbesiktningsrapport.
- 2015:7 Varnhems klosterkyrka. Varnhems socken, Skara kommun, Västergötland. Renovering 2010-2011. Antikvarisk slutbesiktningsrapport.
- 2015:8 Bankastugan. Hornborga 14:2, Hornborga socken, Falköpings kommun, Västergötland. Renovering av vägg och tak 2015. Antikvarisk slutbesiktningsrapport.
- 2015:9 Bengtssonska magasinet. Kv. Örnen 3, Vara socken och kommun, Västergötland. Lastbrygga och ramp 2015. Antikvarisk slutbesiktningsrapport
- 2016:1 Västra Gerums kyrka. Västra Gerums socken, Skara kommun, Västergötland. Utvärdig renovering 2015. Antikvarisk slutbesiktningsrapport.
- 2016:2 Sveneby. Sveneby 1:4, Sveneby socken, Töreboda kommun, Västergötland. Renovering av terrass 2015. Antikvarisk slutbesiktningsrapport.
- 2016:3 Almnäs, huvudbyggnaden. Almnäs 1:1, Norra Fågelås socken, Hjo kommun, Västergötland. Renovering av tak och fönster 2015. Antikvarisk slutbesiktningsrapport.

